

EVERGREEN KUTYASZORÍTÓBAN

Böndör Pál: *Tegnap egyszerűbb volt*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

Hogy bajban vagyunk, hogy *kutyaszorítóban* – a dolgok állása azt mutatja –, jó ideig örökzöld téma marad errefelénk. Mit tehet a költő, midőn kénytelen konstatálni, hogy „lassanként eldöcögünk a fenébe”, hogy „meghalni már könnyebb mint elaludni”, amikor jómaga is e létben állóhelyre váltott jegyet (Peremjára, szabadon), s „hírekkel telve” is üres. Legfeljebb kérdezhet, imígyen: „– A dal ha azt Anakre- / ón jambusokban írják / végül vidámra fordul?” (Kis éji zörejek) Vagy elégikus-belenyugvón lép „egy elviselhetőbb korba”: „Én leszek a táj. // Eltakarja sebhelyeimet / a pitypang és a mályva” (Mindig is így képzeltem el).

Böndör Pál – legújabb kötete s előző verseskötetei is meggyőzően bizonyítják – tudja, hogy e „kétes félhomály”-ban „Mi választja el az ízetlen adomától / a verset”. Persze nem problémamentes tudás ez, hiszen közel negyedszázada a költői megszólalás módzatait járja körül a költő, kételyeit szövegei meg. Elannyira, hogy költészetének egyik vezérszólamává vált e „kételyektől súlyos tudás” (Utasi Csaba).

A *Tegnap egyszerűbb volt* lírai hozadéka egyszerre mutat rá Böndör eddigi költészetének folyamatosságára és az ettől való elmozdulásokra. Az *Eső lesz* (1970) versei kopárságukkal, a „mennél rövidebb / mennél kegyetlenebb” költői programjában határozták meg e költészetet. A költő el-vesz, zsugorít, kondenzál, hűt, olt, rövidít, befagyaszt, miközben az említett kegyetlenség „csakis önmaga ellen. . . technikája, nyelve, verse ellen irányul”, fogalmazta meg Tolnai Ottó e versvilág költői eljárásait. Ez az „aforisztikus zsugorítás” („aforizma-cserepek”, „aforizma-torzó” – Tolnai) a *Karsztban* (1974) lép elő a reflexivitást mélyen magában hordozó versformában: a haikuban, amely a wakákkal együtt, a kötetekben gyakran külön ciklust alkotva, a későbbiekben is tovább él Böndör költészetében. A *Karszt* ugyanakkor annak az „ambivalens táj”-nak (Utasi Csaba) a megeléje, amely külső kulisszáinak jelzésszerűsége közben szüntelenül a költészet mibenlétére kérdez rá, s szimptomáival a vers érütéseit vizsgálja. A *Vérkép* (1978) a mindennapi élet jelenségeit vonja a vers erőterébe, s az ezzel járó epikum talajától elrugaszkodva faggatja a kétkedésekkel, szorongásokkal teli létezését, s – továbbra is – magát a költészetet. A *Végeposz* (1982) szövege is ezen az úton halad, de a műfajparódia áttételességével, versformák „elrontásával”, torzításával, a nyelvi lehetőségek gazdag tárházának versbe emelésével. A *Jégyverés* (1985) versei is ezt a helyzetképet tárják elénk, azzal, hogy Böndör iróniája itt a rímtechnikát is célba veszi, azaz „a *Karsztban* meghirdetett súlytalan díszek egyszerre fontosakká, nem-díszekké válnak” (Toldi Éva). A *Krupié ki-oztja önmagát* (1986) kontextusa annyit módosít e költészet összképén, hogy Böndör itt a feszebb formáktól az „oldottabb, lazább versbeszéd” (P. Nagy István) irányába fordul. P. Nagy István ilyen vonatkozásban minősíti a kötet verseit fordulópontnak Böndör Pál költészetében. A *Gázló* (1989) című, sok régebbi verset is újracsendítő kötetében viszont a négyesoros, rímes, tehát „szabályos” versszakok megformálása ad jelt magáról. Ugyanitt láthatjuk újra, egybegyűjtve a költő rövid versformáinak ciklusát is (Miniaturók 1970–1985).

A legújabb verseskötet annyiban mozdul el a vázolt költői gyakorlattól, hogy kiiktatódnak belőle Böndör eddigi nagy kedvvel és műgonddal művelt, epigrammaszerű versei, a haikuk, a wakák. Annál hangsúlyosabbak lesznek azonban e költészet eddig is meghatározó vonásai: a mindennapi élet apró, jelentéktelen, prózai eseményei, jelenségei képezik újra a gondolatíság irányába való elrugaszkodás talaját, egyfajta, látszólag formátlan,

slampos bőbeszédűség, epikum, amelyet egyrészt a mives forma (szonett, szigorúan négy sorból építkező versszakok), másrészt a rím (ritkábban metrum) tart szigorúan kordában. Még az egybólszabott vagy szabálytalan versszakokból álló versekben is érződik a visszafogottság. Oldottság és lazaság határvonalain egyensúlyoz itt a Böndör-vers. Annál is inkább állíthatjuk ezt, mivel a költeményeken belüli egyensúly oly módon jön létre, hogy a költő egy időben igyekszik megszüntetni, majd újra felállítani azt. A versek szövegében szüntelenül apoéitikus elemek kísértenek: szólások, közhelyek, töltelékiszavak, állandósult, megkopott, elszürkült szókapcsolatok merülnek fel újra és újra, olykor egy-egy költeményen belül több is. Ennek az egykor meghirdetett nyelvi kopárság ellenében ható hordalékanyagának egész katalógusát állíthatjuk fel. Állandósult szókapcsolatok, frázisok, a mindennapi élet „zörejeinek” sora kerül a szövegekbe, helyenként csupán jelzésszerűen, a kulcsszó felemlítése formájában (ajándék lónak ne nézd a fogát; saját bőrét viszi a vásárra; pórul jár; nem lát tovább az orránál; nem látja a fától az erdőt; veszi a kalapját; veszi a lapot; cigányútra szalad; borotvaélen táncol; hálni jár belé a lélek; kaparj, kurta; lóvá tesz; derült égből a villámcsapás; tizenkettő egy tucat; a kutya sem ugatja meg stb.). Ezek a megkövült, lomhává, merevvé nehezült szólamok feleselnek a versek másféle szólamaival, miközben a versszakok belső rendje és a rím szabályosságai húzzák körülötük feszesre a szöveget. Csak látszatra tűnik úgy, hogy Böndör költészete jó messzire került a *Karszt* verseinek lecsupaszított nyelvezetétől, láttelepszerű rövidegétől. E legújabb költemények ugyan megtekinnek a hétköznapi világ zörejeivel, ám a megszólalás pontossága, tömörsége továbbra is megmarad. Böndör megnyitja versének kapuit a szövegáradat előtt, hogy ezután könnyörtelenül belefარagjon, lezárja – lecsapjon rá. Nyilvánvalóan ezekre a módosulásokra gondol Bányai János, a kötet egyik recenzense is, amikor új lírai minőségek bevezetésére, a költői beszéd új értékeinek megteremtésére hívja fel a figyelmet. A rövidítés, metszés, pontosítás eszközehez tartoznak a vágások, hajlítások, áthajlítások, amelyek következtében nemcsak a versnyelv lesz erőteljesen alakítottá, tervezetté, hanem az elvágott, áthajlított (-hajított!), szétszerelt, megfélekezett, elfullasztott beszéd- és szófolyamok jelentéstöbbletet is kapnak. Ez a jelentéstöbblet pedig éppen a vágások, metszések vonalán (tehát egy nagyon keskenyre fogott, zsugorított sávon) szikrázik fel. Más helyütt közbevetések, beékelések, kérdések, megkérdőjelezések fékezik s teszik kérdéssé az állandósult szókapcsolatok, frázisok biztosnak tudott bölcsességét. Feltűnően sok a kérdés, a kételkedés e versek szövegében, amelyek állandóan perben állnak a kijelentésekkel, állításokkal, helyzetjelentésekkel. Hasonló metamorfózisnak vannak kitéve a József Attila-, Ady-, Vajda János- és Kosztolányi-utalások, -idézetek is („*A csalános iharosban*”, *Play classic!*, *Hét fő* stb.). Egy-egy idézet groteszk betájolása, elhelyezése jelentéstöbblettel ruhazza fel a költeményt, iróniát eredményez. Kérdéslen táncol a költő (is), amikor a mindennapok hordalékanyagával tölti fel versét, s az így felduzzasztott szövegből kerít el pontos, szabályos, patinás formát. Böndör iróniájának és öniróniájának („Ez se lett lélektani mélyfurat” – Újabb kis züllés) újabb aspektusa mutatkozik meg ezekben a szövegekben. A *kentaur* nemcsak a groteszk átváltozás (Lóláb), hanem az egész kötet költői hozadékának (ironikus) metaforája lehet. Hasonló metaforikus töltést kap a *vágta* és az *akrobatika* is (akár a *Gázlóban* a *pantomim*).

A közbevetett kérdések ugyanakkor a kételyek már eddig is ismerős vonulatát idézik fel Böndör költészetében. S továbbra is jelen van mindaz a (lé)tbizonytalanság és szorongás, amelyet ez a költészet évek során át felvetett. A módosult tájversek mellé most ugyanilyen kiindulóponttal és funkcióval rendelődnek a – jobb elnevezés híján: – kertversek. A kert a költészet régi toposza. Ezen felül a kert s művelése a mindennapok tar-

tozéka, de olyan hely és alkalom is, ahol a költő a lét jelenségeiből összeálló lényegre tapint rá (ennek legszebb költői megvalósulása a Mákszem tökfaj című vers).

A verseskötet darabjai jól tervezett ciklusokba szerveződnek. A költői tekintet egy-egy területet jár körül bennük, miközben az élet (a lét) jelenségeit, a köznapok történéseit, az együttlét állapotait, az évek s az idő múlását-változását, a kötöttségeket, a determináló erőket s létünk csökevényeit, torz jelenségeit szemléli. A lírai én determináltsága (determináltságunk) üzen ezekből a versekből, azé a lírai éné, aki szinte nyomtalanul, észrevétlen s „örökös felkészületlenségben” éli létét e torz kulisszák, szólamok között.

Böndör költészete tehát tematikailag nemigen módosult, legfeljebb a világ kicsinyes mozzanatai, köznapok részletei kerültek túlsúlyba a költészet kérdéseinek (de nem költészetének is) kárára. A versek elégikus, lemondó, kétkedő végkicsengésével, a lírai ének az adott, cseppet sem kedvező körülmények között öröklődő létével szemben e versvilág mégis valamilyen szilárd biztonságot árasztó attitűdről tanúskodik. Egyrészt az ironia „fegyvere” nyújtja ezt örökké résen levő figyelmével és fegyelmével, másrészt a megszólalás, a versmondás biztos hangja, technikája – főlénye – érzetivel velünk.

A költő meglelt egyensúlyáról már eddigi költészete kapcsán is említést tett a kritika. Böndör Pál ebben a verseskötetében úgy lelte meg költészetének egyensúlyát, hogy már-már antipoétikus anyag verseibe emelésével teremtett klasszikus orkesztrációjú lírát. Egy egész sor verset sorolhatok ide a kötet bármely ciklusából (Vakság, Sörivók a kertben, Lóláb, Két könnyebb darab, A gázló, A mókamester dala, Mákszem tökfaj, Ugljani hexameterek, Némafilm, Akrobatika, Érettségi találkozó, Peremjárat, Posteritas, Forgalmi dugó, „Az égi madarakból. . .”, A kövér múzsa, Honfoglalás stb.). Antológiadarabok. Mai költészetünk legszebb teljesítményei.

HARKAI VASS Éva

A KÉTELY VERSEI

Böndör Pál: *Tegnap egyszerűbb volt.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

Huszonhárom évvel ezelőtt adták ki Böndör Pál első kötetét, s azóta folyamatosan, három-négy évenként jelennek meg verseskötetei. Az állandó versbeni jelenlét nemcsak kiművelt versbeszédet eredményezett, hanem mára már az is kitetszik, költészete módosult, egyféle belső logika szerint alakult; szokványos terminussal élve, kis túlzással azt is mondhatnám: korszakai vannak. Jelentős ténynek tartom ezt az alakulástörténetet, annál inkább, mivel nála népszerűbb, sokkal gyakrabban a figyelem középpontjában levő költők munkásságáról nem mondhatjuk el ezt, sokan ma is ugyanúgy írnak verset, mint húsz évvel ezelőtt.

Sokáig a tárgyias költészet egyik legkiemelkedőbb művelőjeként tartottuk számon Böndör Pált, ma viszont legjobb versei az élménylíra körébe sorolhatók. Valaha epigrammatikus tömörségű szövegeket hozott létre, mostani versei már kevésbé szimbolikusak, szó-koncentráltak; epikus tartalmakat közvetítenek, az enigmászerűséget csak a kötet utolsó ciklusa őrizte meg. Ezenkívül Böndör Pál egyre-másra elhagyja a szabad verset, s a kötött formákban (például a szonettben és a stanzában) leli kedvét. A kifejezetten kopár, dísztelen versbeszédet a